

Magdalena Niedźwiedzka*
Kraków

Od praktyki kancelaryjnej do teorii archiwalnej.
Księga jubileuszowa Profesor Ireny Mamczak-Gadkowskiej,
pod. red. Zuzanny Jaśkowskiej-Józefiak i Krzysztofa Strykowskiego,
Poznań 2023, 402 s.

Książka *Od praktyki kancelaryjnej do teorii archiwalnej. Księga jubileuszowa Profesor Ireny Mamczak-Gadkowskiej* stanowi zbiór artykułów o różnorodnej tematyce, co zostało zasugerowane w tytule publikacji przez redaktorów Zuzannę Jaśkowską-Józefiak i Krzysztofa Strykowskiego. Tytuł ten miał również podkreślić zainteresowania badawcze Profesor Mamczak-Gadkowskiej oraz jej zasługi dla badań nad archiwami i dla dydaktyki archiwistyki. Publikacja została podzielona na pięć części merytorycznych. Pierwsza z nich obejmuje *Wstęp*, w którym znalazło się miejsce na biografię, bibliografię oraz wyliczenie zasług dydaktycznych prof. Mamczak-Gadkowskiej. Następna część jest poświęcona teorii i metodyce archiwalnej, następna – archiwoznawstwu, kolejna – biografistyce, a ostatnie dwie obejmują archiwa zagraniczne i międzynarodową współpracę archiwów oraz historię i regionalistykę.

W pierwszej części książki jubileuszowej pracownicy Zakładu Archiwistyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (UAM) przedstawiły biografię Profesor Ireny Mamczak-Gadkowskiej oraz jej osiągnięcia naukowe i dydaktyczne. Biografię Pani Profesor opracowała Zuzanna Jaśkowska-Józefiak (*Profesor Irena Mamczak-Gadkowska – w jubileuszu 70-lecia urodzin*). Warto podkreślić, że autorka wykorzystała przy tym źródła znajdujące się w archiwum uniwersyteckim UAM. Magdalena Heruday-Kiełczewska zebrała *Prace obronione pod kierunkiem prof. UAM dr hab. Ireny Mamczak-Gadkowskiej*, wymieniając prace doktorskie, magisterskie oraz licencjackie. Magdalena Biniaś-Szkopek przygotowała *Bibliografię prof. UAM dr hab. Ireny Mamczak-Gadkowskiej*, która obejmuje publikacje z lat 1979–2021.

* Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie; e-mail: magdalena.niedzwiedzka@up.krakow.pl; ORCID: 0000-0001-7336-046X.

Drugą część książki, dotyczącą teorii i metodyki archiwalnej, otwiera artykuł Marka Konstankiewicza *Zasada poszanowania historycznie ukształtowanego zasobu archiwalnego w przepisach ustawy z 1983 roku o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach*, w którym autor prezentuje funkcjonowanie wymienionej w tytule zasady nakazującej dalsze przechowywanie materiałów archiwalnych w archiwach, w których nastąpiło ich wcześniejsze zarchiwizowanie, nawet w przypadku reorganizacji archiwów. Konstankiewicz skrupulatnie omawia funkcjonowanie zasady poszanowania historycznie ukształtowanego zasobu archiwalnego oraz jej interpretację w literaturze archiwalnej. Wymienia również przykłady współczesnego odejścia od tej zasady, jak również możliwość elastycznego podejścia do niej wynikającego z aktualnych kompetencji Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych. Warto podkreślić, że duże znaczenie w zastosowaniu tytułowej zasady archiwalnej mają wprowadzane w Polsce zmiany ustrojowe oraz rozumienie pojęcia zasobu historycznego. Autorem następnego artykułu (pt. *Nadzór nad brakowaniem akt przez urzędy administracji rządowej w Polsce w latach 1918–1939*) jest Robert Degen, który zaprezentował podsumowanie stanu badań nad brakowaniem, a także zmianę stanu wiedzy nad kształtowaniem zasobu archiwalnego w stosunku do roku 2006 (w którym to prof. I. Mamczak-Gadkowska opublikowała *Archiwa państwowe w II Rzeczypospolitej*). Należy zaznaczyć, że artykuł R. Degena uzupełnia wiedzę na temat nadzoru państwowych aktotwórców nad brakowaniem dokumentacji w latach 1918–1939, a także na temat korespondencyjnego wartościowania dokumentacji, jakie w tych latach było praktykowane. Autor przedstawił również proces wprowadzania ramowych procedur brakowania i przekazywania akt do archiwów państwowych lub do Wydziału Archiwów Państwowych. Artykuł Anny Laszuk *Zasada przynależności zespołowej i archiwiści jako archiwotwórcy* stanowi bardzo ciekawe spojrzenie na sposoby dokumentowania zjawisk ulotnych (chwilowych), jak np. pandemii COVID-19 (Archiwum Pandemii A.D. 2020), a jednocześnie przywołuje sposoby gromadzenia tego rodzaju materiałów w kontekście zasady proveniencji. Autorka omawia również podejścia innych krajów do tego typu zjawisk społecznych, które przybierają na sile wraz z rozwojem technologii. Po raz pierwszy obserwowano to w 2005 roku, kiedy społecznie zaczęto gromadzić dokumentację fotograficzną i filmową (powstała np. na telefonach komórkowych) po huraganie Katrina, który w tymże roku nawiedził Nowy Orlean w Stanach Zjednoczonych. Działania opisane przez autorkę powinny się stać przyczynkiem do głębszej analizy nad procesami archiwotwórczymi. Również w kontekście zachowywania dóbr kultury, o czym traktuje kolejny artykuł pt. *Archiwalia w instytucjach kultury. Zarys problemu* Ewy Bielas-Błajejczyk i Marleny Jabłońskiej. Autorki rozważają w nim kwestię gromadzenia archiwaliów przez archiwa, biblioteki i muzea, wskazując na zbieżny cel tych instytucji, jakim jest ochrona dziedzictwa kulturowego, określanego również mianem GLAM (Galleries, Librares, Archives and Museums).

Część trzecią książki, *Archiwoznawstwo*, otwiera artykuł Krzysztofa Syty *Organizacja pracy i personel Biura Naczelnika Powiatu Kaliskiego w latach 1831–1862*, w którym autor omawia szczegółowo trzy dekady pracy tytułowego biura, jak

również personel wraz z zakresem czynności pracowników. Warto przytoczyć wnioski autora, który zauważył, że z większą liczbą załatwianych spraw, a tym samym z przyrostem dokumentacji oraz pogorszeniem się warunków lokalowych, wiążą się problemy z niesubordynacją pracowników. Kolejny tekst *Archiwa sowieckie na terenie tak zwanej Zachodniej Ukrainy w świetle dwóch opracowań z roku 1942* autorstwa Janusza Łosowskiego uzupełnia stan badań nad archiwami z terenów wschodnich, a także przywołuje postać Michała Wąsowicza, przedwojennego archiwisty, którego wspomnienia stały się przyczynkiem do analizy tegoż tematu. Autor zauważa, że przejmowanie akt z likwidowanych ówczesnie polskich urzędów i instytucji miało przede wszystkim ułatwić ich wykorzystanie do celów propagandowych oraz śledczych. Artykuł *Od podległości do samodzielności. Szkice z dziejów Archiwum Państwowego w Piotrkowie Trybunalskim (1945–1986)* Tomasza Matuszaka, dyrektora Archiwum Państwowego w Piotrkowie Trybunalskim, stanowi zarys dziejów tegoż archiwum od stycznia 1945 roku do momentu wprowadzenia ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach w 1983 roku i dalej, do 1986 roku, kiedy to za sprawą Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych została zlikwidowana podległość AP w Piotrkowie Trybunalskim względem AP w Łodzi. Hubert Mazur z kolei opracował *Udział Archiwum Państwowego w Poznaniu w „Tygodniach Archiwów” (1958–1989)*. Artykuł stanowi analizę działalności AP w Poznaniu w ramach poszczególnych „Tygodni Archiwów”, których w latach 1958–1989 odbyło się siedem edycji. Autor słusznie zauważa, że pomimo ideologizacji archiwów w tym okresie, działania podejmowane w ramach omawianego przedsięwzięcia miały duże znaczenie dla popularyzacji wiedzy o archiwach, ich zadaniach i zasobach. W okresie przemian ustrojowych, wycofano się z działalności tego rodzaju. Dopiero w XXI wieku zaczęto podejmować intensywne działania ukierunkowane na użytkowników archiwów i popularyzację zasobów. Anna Domalanus i Monika Sak, będące pracowniczkami archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, podjęły temat *Archiwa uczelniane w dobie pandemii COVID-19 w Polsce i na świecie*. Ich artykuł powstał na bazie ankiety telefonicznej i mailowej przeprowadzonej z wybranymi archiwami uczelnianymi. Autorki podzieliły tekst na zakresy związane z rodzimymi archiwami oraz archiwami na świecie, nie odnosząc się jednak do konkretnych jednostek, a jedynie uogólniając wnioski. Warto podkreślić, że mimo bardzo szerokiego spojrzenia na temat, artykuł przybliży indywidualne rozwiązania stosowane w trakcie pandemii w archiwach uczelnianych. Ciekawe są przy tym odpowiedzi pracowników na pytanie o to, czy lockdown i zamknięcie archiwów przyniosły jakieś korzyści. Odpowiedzi twierdzące uzupełniano informacjami np. o tym, że pracownicy zyskali przestrzeń na zajęcie się pracami mniej pilnymi, jak przegląd ewidencji czy opisów.

Część *Biografistyka* otwiera artykuł Alicji Kuleckiej pt. *Archiwiści, archiwa, archiwalia w dokumentach osobistych Stefana Kieniewicza*, który oprócz przedstawienia zawartych w tytule obrazów archiwisty, archiwów i archiwaliów, podejmuje również próbę zaprezentowania funkcji archiwaliów jako źródeł do badań w warsztacie naukowym Stefana Kieniewicza. Drugi tekst w tej części stanowią *Wojenne biografie polskich archiwistów* autorstwa Wandy Krystyny

Roman. Autorka podjęła się omówienia losów archiwistów z czasów II wojny światowej, zaznaczając, że nie ma całościowych opracowań z tego zakresu, dlatego przedstawienie tego tematu zależało od analizy opracowań słownikowych, biograficznych opracowań zbiorowych, nekrologów i wspomnień pośmiertnych. Autorka zwraca uwagę na różnorodność losów archiwistów, odpowiadającą różnorodności ludzi. Część z nich była zaangażowana zbrojnie, część konspiracyjnie, byli też tacy, którzy przez cały okres wojny nieprzerwanie pełnili służbę archiwalną. Warto podkreślić, że artykuł ten w zasadzie sygnalizuje bardzo obszerną tematykę, którą warto byłoby uzupełnić o materiały udostępniane przez miejsca pamięci, takie jak np. Auschwitz-Birkenau. W ostatnim artykule z tej części Dorota Drzewiecka i Bartosz Drzewiecki podjęli temat *Sprawy odwołania Witolda Suchodolskiego z funkcji dyrektora Wydziału Archiwów Państwowych w 1949 roku*, która dotychczas była komentowana jako „czystka partyjna w kierownictwie archiwów państwowych i we władzach archiwalnych”. Autorzy skupili się na próbie wyjaśnienia tej sprawy, w szczególności w oparciu na materiałach zawartych w spuściznie docenta Włodzimierza Budki z zasobu Archiwum Narodowego w Krakowie.

Przedostatnią częścią książki są *Archiwa zagraniczne i międzynarodowa współpraca archiwów*. Pierwszym artykułem jest tutaj *Instrukcja zarządzania Archiwum w Simancas, czyli słów kilka o pracy archiwisty i funkcjonowaniu archiwum w XVI-wiecznej Hiszpanii* autorstwa Zuzanny Jaśkowskiej-Józefiak, która w bardzo interesujący sposób przedstawiła nie tylko funkcjonowanie archiwów na ziemiach hiszpańskich, ale również przybliżyła postać króla Filipa II, który szczyił się przydomkiem „Król Papierów” przez wzgląd na swoje zamiłowanie do biurokracji oraz „obsesję na punkcie dokumentów”. Warto podkreślić, że już w XVI-wiecznej Hiszpanii zwracano uwagę na to, by urzędnicy państwowi zajmujący się dokumentacją przekazywali (nawet po śmierci) swoje materiały (spuściznę) do archiwum, co zostało zawarte w omawianej przez autorkę instrukcji. Taka sytuacja ma miejsce do dzisiaj w krajach zachodnich, np. we Francji, gdzie osoby pełniące funkcje publiczne są zobowiązane do przekazania archiwom materiałów z okresu pełnienia owych funkcji. Należy przyznać, że hiszpańska instrukcja jest bardzo nowoczesna jak na czas swojego powstania i warta uwagi w kontekście zarówno prowadzenia kancelarii, jak i archiwum. Autorem kolejnego artykułu *Biurko Jeffersona. Kult archiwalnych artefaktów w Stanach Zjednoczonych* jest Leszek Pudłowski, który podjął się próby przedstawienia statusu muzealiów w kontekście powstających w związku z nimi archiwaliów. Warto w tym miejscu wspomnieć, że jest to zjawisko powszechne nie tylko w Stanach Zjednoczonych, ale również w innych krajach, które dbają o zachowanie narodowego dziedzictwa. Ostatnim artykułem tej części jest *Udział polskich archiwów w Międzynarodowych Konferencjach Okrągłego Stołu (CITRA)* autorstwa Magdaleny Heruday-Kiełczewskiej. Autorka omówiła zaangażowanie Polski w tym międzynarodowym przedsięwzięciu, zauważając aktywność naszych rodaków w CITRA. Należy pochwalić źródła, na których bazuje tekst, gdyż nie są to tylko opracowania polskich archiwistów publikowane na łamach branżowych czasopism, ale przede wszystkim francuskojęzyczne raporty CITRA.

Ostatnią częścią publikacji jest *Historia i regionalistyka*, którą otwiera artykuł *Unia europejska w projektach międzywojnia* Stanisława Sierpowskiego. Autor przywołuje w nim starania o zjednoczenie starego kontynentu. Jest to bardzo ciekawe spojrzenie na dzieje Unii Europejskiej i załóżki zjednoczenia krajów Europy, a także na znaczenie Polski w tym obszarze w okresie międzywojennym. Krzysztof Strykowski jest autorem kolejnego artykułu pt. *Kilka uwag o problemach odbudowy i działalności administracji powiatowej w Wielkopolsce po II wojnie światowej*. Warto zwrócić uwagę na przywoływaną przez autora wartość źródłową powstającej zaraz po zakończeniu wojny dokumentacji, która była prowadzona z należytą starannością przez bardzo dobrze przeszkolonych urzędników, dzięki czemu stanowi doskonałe źródło do badań nad dziejami Wielkopolski z tamtego okresu. Artykuł Stanisława Jankowiaka *Polityka zagraniczna ZSRR w 1957 roku w świetle raportów polskiej ambasady w Moskwie* oparty został na dwóch raportach politycznych z 1957 roku, będących częścią zasobu archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie. Autor podjął się próby opisanie zmian w polityce zagranicznej, jakie zaszły w Polsce w 1956 roku. Ostatnim artykułem tej części i jednocześnie ostatnim w publikacji jest tekst Piotra Józefiaka *Ostrzeszowianka na Uniwersytecie Poznańskim. Edukacja akademicka Anny Klubówny w świetle zachowanych materiałów zgromadzonych w Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*. Artykuł ten, skrupulatnie przygotowany przez autora na podstawie dokumentacji zgromadzonej przez archiwum uniwersyteckie, może w przyszłości posłużyć jako element porównawczy dla dokumentacji gromadzonej przez archiwa uniwersyteckie (dawniej i obecnie). Wszak gorzką prawdą jest to, że gromadzone obecnie formularze z danymi badawczymi, dydaktycznymi i innymi wniosą w badanie np. edukacji akademickiej dużo mniej aniżeli zaprezentowana przez autora dokumentacja.

Publikacja *Od praktyki kancelaryjnej do teorii archiwalnej. Księga jubileuszowa Profesor Ireny Mamczak-Gadkowskiej*, pomimo zbiorowego charakteru i różnorodności, wnosi bardzo wiele do badań z zakresu archiwów i archiwistyki. Może także stanowić inspirację do podjęcia czy rozszerzania badań nad pewnymi zagadnieniami.